

mästare; rön som han tidigare presenterat i flera artiklar.

Dalarnas kyrkor har vanligen mycket rymliga sakristior, som användes både för katekesundervisning och skriftermål (bikt) utöver användningen som omklädningsrum för prästerna. Leksands kyrkas sakristia förstörades 1755.

Leksands församling har genom denna publikation fått ett ovärderligt material om sin kyrka. Boken ger vägledning för vård och underhåll i framtiden, och utgör en inspirerande kunskapskälla för besökare från in- och utlandet. Men boken kan också läsas av alla som intresserar sig för kyrkor och för vårt kulturarv i stort.

Ingrid Sjöström, Johanneshov

Kullens fyr. I sjöfartens tjänst sedan 1500-talet. Henrik Ranby & Peter Appelros (red.). Historiska Media, Lund 2023. 347 s., ill. ISBN 978-91-80500-45-6.

Få byggnadstyper är omgärdade av fler myter och berättelser än fyrar. I Sverige är namn som Långe Jan, Landsort och Örskär välkända. Kullens fyr tillhör också de allra mest kända, en fyrplats som tillsammans med Anholt och Skagen etablerades 1560.

Den långa historien, det utsatta läget vid infarten till Öresund och den omgivande naturen är ett par teman som bildar ryggraden i den av Henrik Ranby och Peter Appelros redigerade boken om Kullens fyr. De sammanlagt 15 författarna ringar in fyrens historia från flera perspektiv. Med utgångspunkt i fyren behandlas dess betydelse för navigation och sjöfart, det lokala näringslivet och turismen. Fyren i sig beskrivs med avseende på teknik- och arkitekturhistoria och det arbete som krävdes för att driva den. Utöver detta kan vi läsa om allmän fyrhistoria, bergets förutsättningar och den mytbildning som har byggts upp kring såväl berget som fyren.

Kullens fyrs historia börjar på 1500-talet, med ökad handelstrafik till sjöss och den ekonomiskt lukrativa kontrollen av Öresund. Etableringen av fyrväsendet på 1560-talet, i det då av Danmark kontrollerade sundet, sammanföll med en kraftig ökning av antalet passerande fartyg.

De tidigaste fyrkonstruktionerna var troligen så kallade papegojfyror, det vill säga ett slags master med en hängande fyr i en öppen korg. Redan 1563 ersattes denna enkla konstruktion med ett murat torn. Kännetecknande för denna belysningsteknik var att den var svag, osäker och krävde mycket bränsle. 1581 hade elva gårdar skyldighet att underhålla fyren. Bara transporten av bränsle innebar en stor arbetsinsats. Under större delen av 1600- och 1700-talen drevs lågan av stenkol, ömsom importerad från Skottland, ömsom bruten lokalt i nordvästra Skåne. Bränsletransporterna, inte minst av stenkolen, framstår som en problematisk följetong som under långa tider engagerade bönder och torpare i Kullabygden.

Ytterligare ett tema som löper genom fyrens tidiga historia fram till år 1826 är entreprenörskontrakten. Privata aktörer drev fyrar för en för staten lägsta möjliga avgift. Denna konstruktion, som i det 21:a århundradet inte känns främmande, genererade stora problem, inte minst avseende driftsäkerheten. Historien om Kullens fyr kan i detta avseende sägas i hög grad vara präglad av vanskötsel.

1826 blev det ändring när staten i form av Lotsverket tog över driften, vilket Dan Thunman menar hade sin orsak i att den allt intensivare sjöfarten krävde högre krav på säkerhet och kvalitet. Entreprenörerna hade, med några undantag, inget intresse i att utveckla verksamheten utan snarare att bedriva den så billigt som möjligt.

Med statens övertagande av driften byggdes en ny fyr med ny belysningsteknik; bland annat infördes oljeeldning i stället för stenkol år 1843. Fyren som uppfördes detta år var dock, enligt Christian Lagerwall, föråldrad

redan när den invigdes. Nya ljusförstärknings-tekniker och optiska system hade utvecklats i Europa.

Lotsstyrelsen, som ansvarade för fyrväsendet, utlyste 1897 en arkitekttävling om en ny fyrbyggnad på Kullaberg. Tävligen vanns av Magnus Dahlander och byggnaden stod klar 1900. På tidstypiskt romantiskt vis byggdes fyren i natursten som förefaller springa ur berget självt. Det är denna byggnad som står kvar i dag.

Även om fyren är obemannad sedan 2006 och sjöfartens navigationssystem knappast är beroende av den svepande ljuskäglan är platsens betydelse stor, framför allt som besöksmål. Turismen verkar ha inletts på 1770-talet och utvecklades snabbt under 1800- och 1900-talen. Vid sidan av den odlades också myter och berättelser om berget och dess människor. Så var till exempel "kullamannen" tidigt en benämning på fyrmästaren men också på antropomorfa bergsformationer.

I det levande minnet har 1960-talets tv-serie *Kullamannen* av Folke Mellvig och Leif Krantz genererat turistströmmar, inte bara till fyren, berget och grottorna utan också till den närbelägna hembygdsgården Himmelstorp. I turismens namn byttes också många platser folksliga namn ut mot förmodade mer turismvänliga. Vikingagrottan, Josefinelust och Kullamannens grav är exempel på sådana namn.

Boken om *Kullens fyr* är ett referensverk för den som är intresserad av fyrväsendets historia i allmänhet och Kullens fyr i synnerhet. Den lämpar sig dåligt för sträckläsning. De 15 kapitlen ringar in undersökningsobjektet från flera olika håll men genererar också en del omtagningar. Boken är fint och utförligt illustrerad. Sammantaget är det svårt att se att någon aspekt har förbisetts.

Lars-Eric Jönsson, Lund

Vardagskonst som kulturarv. Ann Pålsson (red.). Appell förlag, Stockholm 2023. 177 s., ill. ISBN 978-91-9881-511-5.

Ofta möter vi i Stockholm konstnärliga uttryck som gör att vi stannar upp och betraktar. Ibland är det en fasad som får oss att undra varför den är så påkostad. Någonstans förstår vi att det vi ser är ett minnesmärke över något i det förflutna, en kung eller någon annan som betraktas som betydelsefull. Garnisonen är en plats där man kanske inte väntar sig att möta vacker konst. Desto intressantare blir det därför att man plötsligt passerar Herta Hillfons fina skulptur *Broder vinden* eller att man möter en romersk krigare som skapades av en tysk bildhuggare på 1600-talet på uppdrag av Magnus Gabriel de la Gardie.

Kulturarv rör och berör inte bara sådant som minne och identitet utan också politik och det är därför intressant att se hur dess innebörd skiftar i olika tider och samhällen. Ibland är det till och med så att kulturarv stör och förstörs. I den här boken beskrivs Stockholms offentliga konst under benämningen vardagskonst. Med det menas helt enkelt den konst som man kan ta del av i gaturummet och i offentliga byggnader. Med bokens titel vill man lyfta fram denna konst som kulturarv.

Boken inleds av arkitekturprofessorn Fredrik Bedoire med en historisk exposé över utvecklingen av den konstnärliga utsmyckningen från 1600-talets monumentala gatukonst i form av vackra husportaler som fortfarande möter oss på flera gator i staden till 1800-talets statyer över kungar och andra framstående män. Däremellan återfinns emellertid också lärrika beskrivningar över Tessins klassicistiska fasadprydnader på 1700-talet och exempelvis Sergels staty av Gustav III på Skeppsbron. Bedoire lyfter också fram den fantastiska fasadutsmyckningen av Bolinderska huset. Lyft blicken nästa gång ni passerar Grand hotell på Blasieholmen